

Työpaja: Tulevaisuuden sosiaaliturva ja sen vaihtoehtoiset järjestämistavat 22.9.

Sosiaaliturvakomitean työn tueksi on asetettu selvitysryhmä, joka selvittää vaihtoehtoisia järjestämistapoja sosiaaliturvan uudistamiseksi. Selvityskohteena ovat sosiaalitili, yksi perusturvaetus ja osallistumislisä sekä perustulo. Näitä peilataan nykyjärjestelmään.

Työpajassa selvitysryhmän jäsenet esittelivät selvityksen kohteena olevat eri mallit (esitys liitteenä). Sen jälkeen osallistujat kiersivät kolmessa eri ryhmässä pohtimassa eri mallien mahdollisia vaikutuksia.

Ryhmissä teemoina oli:

- Oikeudet ja velvollisuudet eri järjestämistavoissa
- Palvelut eri järjestämistavoissa
- Sosiaaliturvan tarkoitus nyt ja tulevaisuudessa

Ryhmä 1: Oikeudet ja velvollisuudet eri järjestämistavoissa

Ryhmässä teemana oli oikeudenmukaisuus. ***Voivatko vaihtoehtoiset järjestämistavat lisätä oikeudenmukaisuutta ja miten niihin voi tuoda oikeudenmukaisuutta lisääviä piirteitä?***

Oikeudenmukaisuutta lähestyttiin lähinnä sosiaaliturvan saajan näkökulmasta.

Oikeudenmukaisuuden todettiin olevan laaja käsite, joka tarkoittaa hieman eri asiaa kaikille. Kaikissa malleissa nähtiin olevan riskejä ja mahdollisuuksia oikeudenmukaisuuden toteutumisen näkökulmasta. Yksi tunnistettu mahdollisuus oli mahdollisuus osallistua. Toinen oli esimerkiksi sosiaaliturvan tavoitavuus eli se, että kansalaiset saadaan sosiaaliturvan piiriin. Sosiaaliturvan alikäyttö nähtiin ongelmana.

Ryhmässä keskusteltiin siitä, mitä on osallistumisen osoittaminen. Pitäisikö yhteiseksi hyväksi annetulle ajalle antaa rahallinen arvo? Osallistuminen voidaan ymmärtää oikeutena antaa panoksensa sekä velvollisuutena osallistua. Esimerkiksi vammaiset eivät usein pysty antamaan panostaan, vaikka haluaisivat. Ne, jotka eivät pysty osoittamaan osallistumistaan, jäisivät osallistumislisän ulkopuolelle. Velvoittaminen ja osallistuminen eivät saa syriä mitään ryhmiä.

Ryhmässä keskusteltiin siitä, että nykyään sosiaaliturva on laajasti alikäytettyä, mikä johtuu monimutkaisesta järjestelmästä. Tavoitteena tulee olla selkeä järjestelmä, jota kaikki osaavat hyödyntää. Kaikkien esiteltyjen mallien arveltiin parantavan etuuksien saavutettavuutta. Etuuksien automatisaatio vahvistaa sitä, että kukaan ei jää niiden ulkopuolelle. Esimerkiksi perustulo maksettaisiin kaikille ”pakollisena” eikä ihmisen tarvitsisi tietää, mitä etuutta pitäisi hakea. Perustulo ehkäisisi väliinputoamisia myös esimerkiksi niissä tilanteissa, joissa työkyvyttömyyden aste ei riitä työkyvyttömyyseläkkeeseen, mutta ei välttämättä mahdollista työskentelyäkään. Nykyjärjestelmässä on byrokraattisia ja nöyryyttäväksi koettuja elementtejä. Perustulo poistaisi näitä, mutta siihen liittyy huoli palvelujen pois jäämisestä: rahan kanssa jäisi yksin, kun etuuksien kytkös palveluihin poistuisi.

Myös sosiaalitimallissa etuus olisi ikään kuin olemassa työttömyyden ja opiskelun varalta. Mallia pidettiin kuitenkin hyvätuloisia (tai työttömyyden välttäneitä) suosivana ja mahdollisesti ihmisryhmiä leimaavana.

Osallistujat toivat esiin, että eri malleja on rakennettu liikaa nykyjärjestelmän pohjalle sen sijaan, että olisi aidosti lähdetty uudistamaan järjestelmää. Jos tukien tasot eivät nouse nykyisestä, mallit eivät ole oikeudenmukaisia. Työryhmän arvioimat esimerkkimallit ovat kuitenkin tarkoituksella rakennettu kustannusneutraaleiksi, jotta voidaan arvioida nimenomaan järjestämistavan tuomaa muutosta suhteessa nykyiseen järjestelmään.

Ryhmässä todettiin, että mikään malli ei ratkaise kaikkia ongelmia. Se kertyykö ja kasautuuko hyväosaisuus, on vahvasti oikeudenmukaisuuskysymys. Tuloeroja lisääviä malleja ei haluta. Sosiaalitili nähtiin malleista epäoikeudenmukaisimpana. Jos tili olisi miinuksella, arvioitiin sillä voivan olla myös leimaava ja passivoiva vaikutus ihmisen haluun ponnistella eteenpäin elämässään.

Pelkästään raha ei riitä, oikeus ja myös ohjaus palveluihin on myös keskeistä. Kun palvelut ovat kunnossa, velvoittavuus vaihtuu osallistuvuuteen. Jos palvelut eivät toimi, mallit eivät ole oikeudenmukaisia. Alueelliseen oikeudenmukaisuuteen vaikuttaa, onko palveluita saatavilla myös syrjäisemmillä seuduilla.

Ryhmässä tuotiin esille myös, että tulisi pohtia, millaisia vaikutuksia malleilla on ihmisen koko loppuelämäänsä. Näitä pohdintoja ei mallien yhteydessä ole, kun eläkeläiset ovat niiden ulkopuolella. Tilimalli on ainoa, jossa sivutaan eläkeikää. Mallien vaikutuksia erityisryhmille, kuten vangeille, tulisi myös pohtia.

Keskustelussa perättiin malleihin myös ratkaisuja työkyvyttömyyden ja osatyökykyisyyden huomioimiseksi. Tämä on huomiotava jatkekehittelyssä. Myöskään hoivavastuita eri elämäntilanteissa ei malleissa huomioida. Hoivavastuu kuitenkin vaikuttaa vahvasti ihmisten mahdollisuuksiin osallistua erilaiseen toimintaan ja työmarkkinoille.

Ryhmä 2: Palvelut eri järjestämistavoissa

Ryhmän keskustelu aloitettiin sen pohdinnalla, ***minkälaisilla perusteilla osallistumislisää pitäisi saada eri elämäntilanteissa***. Keskustelussa nähtiin, että osallistuminen tulisi määritellä mahdollisimman laajasti. Sen tulisi olla muutakin kuin vain työllisyyteen tähtäävää. Henkilön itsensä tulisi saada osallistua määrittelyyn. Kriteerejä tulisi voida varioida yksilön tarpeen mukaisesti, huomioiden muun muassa ihmisen sairaudet.

Osallistumislisä vaatii paljon palveluita, niitä pitää olla myös saatavilla. Keskustelussa koettiin tärkeäksi, että järjestöt otettaisiin mukaan myös yhteisen suunnitelman tekemiseen. Järjestöt voisivat muokata omia palveluitaan siten, että ne voidaan ottaa huomioon osallistumislisässä.

Aktiivisuuden lisäämisen nähtiin olevan aina plussaa. Voisiko yhteiskunnan nähdä mahdollistajana, joka tarjoaa mahdollisuuksia ja haastaa osallistumaan? Osallistumislisä voisi ehkä toimia näin, vaikka osallistuminen ei olisi täysin vapaaehtoista.

Seuraavaksi ruodittiin ***perustulomallia***. Positiivisena nähtiin, että holhoaminen poistuu. Toimeentulo on aina turvattu eikä ole pelkoa, että rahantulo lakkaa. Vapaus toteuttaa itseään haluamallaan tavalla lisää voimaantumista ja hyvinvointia. Resursseja pakollisista palveluista voi siirtää vapaaehtoiisiin kohtaamisiin.

Keskustelussa nousi esiin, että esitetyssä perustulomallissa taso on matala, mikä karsii sen myönteisiä vaikutuksia. Sosiaaliturvan järjestämisen malli ei siis itsessään tuo ratkaisua perusturvan tasoon. Huolena nähtiin myös, että malli mahdollisesti lisää syrjäytymisriskiä, kun palveluihin ohjautumista ei tapahdu. Kun ihmisiä ei tavoiteta, on vaarana, että heidät unohdetaan kotiin. Miten käy heidän, joilla ei ole voimavaroja hakeutua palveluihin? Miten ihmisiä houkuteltaisiin palveluihin? Osaltaan malli lisäisi painetta tuottaa asiakkaalle mielekkäitä palveluita ja johtaisi todennäköisesti palvelurakenteen muutoksiin.

Lopuksi ryhmässä pohdittiin ***minkälaisia eri järjestämistapojen vaikutukset ovat eri ryhmiin***. Todettiin, että kaikki mallit ovat eri lailla haastavia eri ryhmille eri elämäntilanteissa. Keskustelussa nousi esiin mahdollinen alueellinen eriytyminen. Sotepalvelut siirtyvät hyvinvointialueille, mutta paljon ennaltaehkäisevää toimintaa jää kunnille. Eriytyvätkö palvelut? Verkossa tapahtuva toiminta ei korvaa kohtaamista. Esimerkiksi osallistumislisän saamiseksi tarvittavia osallistumisen mahdollisuuksia ei ole olemassa kaikkialla samalla lailla.

Pohdittiin myös, puuttuuko jokin järjestämistapa tai ratkaisu. Hoivan arvo eri malleista jäi epäselväksi. Ymmärtääkö järjestelmä elämän monimuotoisuutta? Esimerkiksi henkilön tulisi itse saada määrittää, mitä pitää perheenä. Pohdittiin, pystytäänkö ylipäätään tekemään yhtä tasapäistävä mallia. Keskeistä on, että tukiviidakosta mennään kohti käytännön arjen tukemista.

Vaikutusarviointien tekeminen koettiin tärkeäksi. Jokaisessa mallissa on heikkouksia, jotka tunnistamalla jokaisesta mallista voidaan tehdä parempi. Tärkeää on tarkastella, tavoittaako uudistukset kaikki ihmiset ja heidän moninaiset tilanteensa. Kun arvioidaan eri mallien vaikutuksia eri ihmisryhmiin, jos havaitaan negatiivisia vaikutuksia, tulisi miettiä mekanismeja taklata niitä. Esimerkiksi kotiäitien kohdalla tulisi pohtia, mikä mekanismi voisi kannustaa lähtemään työmarkkinoille.

Ryhmä 3: Sosiaaliturvan tarkoitus nyt ja tulevaisuudessa

Ryhmässä keskustelu aloitettiin sen pohtimisella, ***millaisia tavoitteita sosiaaliturvauudistukselle pitäisi asettaa***. Kehittämistyössä tulisi lähteä ihmisen näkökulmasta, ei järjestelmän. Järjestelmää tulisi kehittää ihmistä tukevaksi ja rinnalla kulkevaksi: ihmisille tulisi tarjota varhaista tukea, tunnistaa erilaisuus ja pitää kaikki mukana. Tärkeää olisi myös toivon lisääminen ja epävarmuuden vähentäminen.

Sosiaaliturvan tulisi kannustaa ihmisiä ja tukea heidän omaa toimijuuttaan. Myös jatkuva oppiminen olisi mahdollistettava. Tulisi paremmin ymmärtää, mikä ihmisiä kannustaa. Työttömyysturvassa kannustavuus syö itseään. Esimerkiksi nykyisen kaltaiset työnhakuvelvoitteet saattavat enemmän lannistaa kuin kannustaa. Myös palveluiden merkitys tässä yhteydessä on ymmärrettävä. Mm. varhaiskasvatuspalvelujen merkitys on huomattava perheellisten työllistymisessä.

Sosiaaliturvan tulisi vähentää eriarvoisuutta, tasata tuloeroja ja vähentää lapsiköyhyyttä. Sen olisi oltava yhdenvertainen ja ihmistä arvostava. Köyhän nöyryyttämisestä pitäisi päästä pois kohti arvostavaa ja luottavaa suhtautumista.

Tavoitteissa nousi esiin myös järjestelmän selkiyttämisen tarve. Etuuksissa on alikäyttöä, niitä ei uskalleta tai osata hakea. Järjestelmä on monimutkainen. Järjestelmää pitäisi saada myös paremmin huomiomaan äkillisiä ihmisten elämäntilanteiden muutoksia. Ihmisten pitäisi pystyä paremmin ennakoimaan toimeentuloaan ja heille tulisi tarjota neuvontaa siitä, mitä eri tilanteiden muutokset tarkoittavat etuuksille. Etuuksien odotusaikoja tulisi lyhentää. Järjestelmän tulisi huomioida paremmin erilaiset perhesuhteet. Sen tulisi huomioida myös se, että ihmisten välttämättömissä kuluissa on paljon vaihtelua, mm. sairastamisen kulujen vuoksi.

Seuraavaksi ryhmässä pohdittiin, mikä esitellyistä malleista vastaisi parhaiten tavoitteisiin ja mikä ei missään nimessä tukisi niitä. Työryhmän esittelemistä kolmesta vaihtoehdoista yksi perusturvaetus ja osallistumislisä saivat kannatusta. Malli nähtiin kokonaisvaltaisimpana ja sen nähtiin tarjoavan mahdollisuuksia. Osallisuuden lisääminen nähtiin tärkeänä. Osallistumislisä nähtiin mahdollisuutena sitouttaa ihmisiä myös kuntoutukseen ja hoitoon sekä vertaistukeen, jos malli olisi joustava ja yksilölähtöinen.

Osittaisessa perustulossa nähtiin plussia ja miinuksia. Pitkäaikaissairailla työkyky usein vaihtelee. Heidän tilanteissaan perustulo voisi olla helpoin ja selkein. Myös esimerkiksi vankien kohdalla perustulo voisi helpottaa tilannetta. Ruoka-aputoimijoiden näkökulmasta toimeentulotuessa on alikäyttöä ja perustulo voisi helpottaa tässä. Perustulossa mietitytti kuitenkin riskit passivoitumiseen ja palvelujen tarpeessa olevien ihmisten jääminen niiden ulkopuolelle. Nähtiin, että on myös syynsä, miksi meillä on nykyisen kaltainen syyperusteinen järjestelmä.

Sosiaalitili nähtiin vievän eriarvoisuutta kasvattavaan suuntaan. Ihmisillä on erilainen kyky kasvattaa saldoa: kuka jää vähille ja kuka saa paljon? Ei poista nykyisiä ongelmia vaan lisää niitä elämän loppupäässä. Malli parantaa vain hyväosaisten asemaa. Eläkeläisten näkökulmasta painotettiin, että on kyseessä mikä tahansa malli, olisi tarkasteltava, miten se tuottaa kestäväää hyvinvointia, mikä on tulos viimeisille vuosikymmenille. Sosiaalitimalli oli tästä näkökulmasta arveluttavin. Eläkeläisten tuloerojen kasvu nähtiin ehdottomasti kielteisenä asiana.

Keskusteltiin myös siitä, johtuvatko nykyjärjestelmän ongelmat lainsäädännöstä vai sen toimeenpanosta. Nykyinenkin sosiaaliturva mahdollista hienoja asioita, mutta toimeenpanossa on puutteita. Nykyjärjestelmä olisi perattava tältä osin läpi.

Lopuksi keskusteltiin vielä siitä, että kun käännetään katse vuoteen 2040, mistä tiedetään, että uudistus on onnistunut.

Yleinen hyvinvointi on parantunut. Nuorten tulevaisuususkko on parantunut. Mielenterveyspalvelujen ja muiden terveyspalvelujen tarve on vähentynyt. Syrjäytyneitä/syrjäytettyjä on vähemmän. Järjestelmässä ei ole väliinputoajia. Monien riskien samanaikaisuus ei ole ongelma, esimerkiksi työttömyys ja sairaus samaan aikaan.

Sosiaaliturvan taso on riittävä. Koettu taloudellinen pahoinvointi ja köyhyys on vähentynyt. Köyhiä lapsiperheitä on vähemmän, ylisukupolvinen köyhyys on vähentynyt.

Suomessa ei enää keskustella siitä, kannattaako työtä ottaa vastaan. Tehdyt työtunnit ovat mahdollisimman korkealla. Työllisten määrä ja työn laatu on lisääntynyt. Työelämän ulkopuolella on vähemmän ihmisiä. Työelämän joustot ovat lisääntyneet.

Kansalaisaktiivisuus ja poliittinen aktiivisuus on lisääntynyt. Äänestysprosentti on noussut. Ihmisten luottamus yhteiskuntaan on kohonnut. Korkeakoulutuksessa on paremmin edustettuna kaikki marginaaliryhmät.

Byrokatiasta on siirrytty ihmisten yksilöllisten tarpeiden huomioimiseen. Virkailija voi huomioida ihmisen yksilöllistä tilannetta. Toimeentulotuki on aidosti tilapäinen tuki.